

Kırgızistan'ın Özkent Şehrinde Serahsî'ye Atfedilen Mezar

Nusret ÇAM*

ÖZ

Kırgızistan'ın Özkent şehri tarihî eserleriyle ünlüdür. Bu kentte Karahanlılar zamanında Şemsü'l Eimme olarak şöhret bulan meşhur fıkıh alimi Ebu Bekr Muhammed ibn-i Ebi Sehl es-Serahsî yaşamıştır ve muhtemelen 1096'da vefat etmiştir. Şehirde Serahsî'ye atfedilen bir mezar bulunmaktadır. Serahsî'nin mezar taşının Sovyetler zamanında Ruslar tarafından Petersburg'a götürülmüş olduğu da söylenmektedir. Ancak, söz konusu mezarda yeni yapılmış veya yeni tamir görmüş tuğladan bir niş içerisinde iki yazılı siyah taşın biri bu Türk alimine atfedilmektedir. Bununla birlikte, halkın büyük bir kısmı, kendi kaderine terk edilmiş vaziyette duran bu mezar taşının Serahsî'ye ait olduğunu düşünmeye devam etmektedir. Bu çalışma, Serahsî hakkındaki gerçeğin ortaya çıkmasına ışık tutmak amacıyla bu kitabenin tevsirini ve muhtevasını anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebu Bekr Muhammed es-Serahsî, Serahsî'nin mezarı, Muhammed bin Ali'nin mezar taşı, Karahanlı devri mezar taşı.

ABSTRACT

The Tomb Attributed Serahsi in Ozkent, Kirghizistan

Özkent is known with its historical monuments in Kirghizistan. The famous scholar Ebu Bekr Muhammed ibn-i Ahmed ibn-i Ebi Sehl es-Serahsi, known as Semsu'l-Eimme, lived in this city during the Karahanid period, and died there in 1096. The city has a tomb, attributed to the scholar Serahsi. It is also told that the Russians moved the tombstone of Serahsi to St. Petersburg during the Soviet time. But, in the tomb, there remained two inscripted black tombstones in a relatively new or a newly repaired brick niche, and one of the tombstones is attributed to have belonged to this Turkish scholar, Serahsi. Most of the people also continue to believe that this tombstone is belonged to the Serahsi's tomb. This study analyzes the depiction and content of the inscription of the tombstone in order to contribute to the understanding of the truth about the said tombstone.

Key Words: Abu Baqr Muhammad al-Serahsi, the tomb of Serahsi, tombstone of Muhammad bin Ali, tombstones of the Karahanid period.

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Öğretim Üyesi.

Kırgızistan'ın, tarihî eserleriyle meşhur Özkent şehrinde Karahanlılar zamanında yaşayan ve M. 1090'lı yıllarda (muhtemelen 1096'da) vefat eden ve Şemsü'l-Eimme olarak şöhret bulan meşhur fıkıh âlimi Ebu Bekr Muhammed ibn-i Ahmed ibn-i Ebi Sehl es-Serahsî'ye atfedilen bir mezar bulunmaktadır. Bilindiği üzere Ebu Bekr Muhammed Serahsî, Karahanlı hükümdarı Şemsülmülk (Nasr bin İbrahim) veya Hasan Han tarafından¹ Özkent'te hapse atılmıştır². Serahsî'nin fıkıh anlayışı hakkında bir doktora tezi yapan Osman Taştan, onun hapse atılış sebebi olarak, bir cariyenin iddeti bitmeden hakanın komutanıyla evlenmesine hakanın izin vermesini tenkit etmesi, hakanın koyduğu ağır vergileri eleştirmesi ve bazı ulema tarafından zındıklıkla suçlanmasını göstermektedir. Serahsî H. 480 (M. 1087) yılında hapisten çıkarak Fergana veya Margilan'a gitmek üzere Özkent'ten ayrılmıştır³. Özellikle otuz ciltlik *Mebcut*'u ile büyük bir şöhrete erişen Serahsî, İslâm fıkıhında bilhassa Hanefiler arasında çok önemli bir yere sahip olmuştur.

2004 yılı mayıs ayında Kırgızistan'a yapmış olduğumuz bir seyahat sırasında, nispeten yeni yapılmış veya yeni tamir görmüş tuğladan bir niş içerisinde yan yana duran iki siyah taştan daha küçük olan ve üzerinde yazılar bulunan bir tanesinin bu Türk âlimine atfedildiğine şahit olduk. Serahsî'nin mezar taşının Sovyetler zamanında Ruslar tarafından Petersburg'a götürülmüş olduğunu da diğer bir rivayet olarak tespit ettik. Fakat ilk planda, halkın büyük bir kısmı, kendi kaderine terk edilmiş vaziyette duran bu mezar taşının Serahsî'ye âit olduğunu düşünmeye devam etmektedir.

Serahsî hakkındaki gerçeğin ortaya çıkmasına ışık tutmak amacıyla fotoğrafını çekip okuduğumuz bu kitabenin tasviri ve muhtevası şu şekildedir: Düz kenarlı üst kısmı, hafif sivri alt kısmından daha geniş olan taş kare şeklindeki bir çerçeve içerisine alınmış altı satırlık sülüs yazının dördüncü satırının son kelimesi hariç tamamı okunabilmektedir. Harekenin kullanılmadığı, harflerin noktalarının kimi durumlarda ihmal edildiği, kimi durumlarda ise farklı yerlere konulduğu kitabe zayıf bir Arapça ile yazılmış,

- 1 Serahsî hakkında İngiltere'de Exeter Üniversitesi'nde doktora tezi hazırlamış olan Osman Taştan (*The Jurisprudence of Sarakhsi With Particular Reference to War and Peace: A Comparative Study in Islamic Law*, University of Exeter, 1993, p. 21) Serahsî'yi Şemsül Mülk'ün (1068-1079) hapse attığı ve 1088 yılına kadar ondört yıl boyunca burada kaldığını ifade etmektedir
- 2 Muhammed Hamidullah ("Serahsi", *IA*, cilt 10, İstanbul, 1967, s. 502-507) ise Serahsî'nin, Hasan Han tarafından hapsedildiği kanâatindedir. Ana Britannica (cilt, 19, İstanbul, 1990, s. 249) Serahsî'nin Karahanlı Hanı Hasan tarafından üst üste konulan ağır vergilerin ödenmemesi yönündeki fetvaları sebebiyle hapsedildiğini ve 1096'da öldüğünü yazmaktadır.
- 3 Taştan, *a.g.e.*, s. 21-22.

tarih kısmında ise Farsçaya yer verilmiştir⁴ Siyah renkli yassı taşlara yazılmış olan ve bir kısmı İslâmiyet öncesi devirlere (Nasturilere) ait olan bu tür kitabelere başta güney Kazakistan olmak üzere Türkistan coğrafyasında çokça rastlanmaktadır⁵. Taşın çok az bulunduğu alüvyon ovalarında ve steplerde bu tür taşlar ancak çok değer verilen devlet adamları ve din büyükleri için yontulup işlenmiştir. Konumuzu teşkil eden Özkent'teki mezar taşının kitabesinde şunlar okunmaktadır: _

- 4 Bu kitabenin okunmasında ve Farsça tercümesinde katkıda bulunan Yunus Muradi'ye teşekkür ederim. Kitabenin Arapçasını ise Mehmet Özdemir kontrol etmek lütfunda bulunmuştur.
- 5 Bunlara en güzel örnek olarak Kazakistan'ın Almatı şehrindeki Milli Müze'de bulunan ve bizim M. 10. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirdiğimiz Nuh oğlu Mahmud'a ait bir mezar taşını verebiliriz (Resim 3). Geniş bilgi için, 2005 ve 2006 yıllarında TÜBİTAK projesi çerçevesinde hazırladığımız "Güney Kazakistan Müzelerinde Bulunan Türk ve İslâm Eserleri" (s. 138, Katalog no: ALMATI-118, 119, 120, 121, 122) isimli çalışmamıza bakılabilir.

Resim 1: Özkent'te Serahsî'ye atfedilen mezarın 2004 yılındaki durumu.

Resim 2: Serahsî'ye atfedilen mezarda Muhammed bin Ali isimindeki bir din adamına ait mezar taşı.

Resim 3: Almatı Müzesi'ndeki bir mezar taşı.

- 1 *Hezihî t-türbetü Şeyhu l-imamu l-ecel*
2 *el-efdalu l-üstad sadru l-kurra nasruddin*
3 *şerefü l-fazl cemâlu l-ulemâ sâhibu l- izzet*
4 *ve l-birr ve innehu Muhammed bin Ali bin Muhammed es-S...?*
5 *sâhib-i revşen-i (?) hazret. Nevvere Allahu kabrehu*
6 *be-tarih-i devvam-ı şevval-i sâl şeş sed ü heft (2 Şevval 607 /19 Mart 1211)*

Türkçesi

Bu türbe yüce imam, en faziletli üstad, kurraların başı, dinin yardımcısı, faziletin onuru, ulemânın ziyetisi, izzet ve iyilik sahibi Muhammed S... (?) oğlu, Ali oğlu Muhammed hazretlerindedir. Allah kabrini nurlandırısın. Vefat tarihi altıyüz yedi yılı Şevval ayının ikinci günü (M. 19 Mart 1211).

Buna göre gerek künye, gerekse ölüm tarihi itibarıyla bu mezar taşının, mevcut bilgilerimiz çerçevesinde Karahanlılar zamanında Miladî 1090'lı yıllarda vefat eden meşhur fıkıhçı Ebu Bekr Muhammed ibn-i Ahmed ibn-i Ebi Sehl es-Serahsî'ye ait olması mümkün değildir. Kaldı ki, *Mebûs* yazarı bu meşhur fıkıh âliminin, Özkent'te hapisten çıktıktan bir müddet sonra Margilan'a veya Fergana'ya gitmek üzere yola çıktığını yukarıda belirtmiştik. Ama bu konuda da tereddütlerin olduğunu, onun tam olarak nerede öldüğünün bilinmediğini de ifade etmek gerekir. İncelemeye çalıştığımız bu mezarın Serahsî'ye âit olduğu yönündeki halk arasındaki bu genel kanâat, halkı ağır vergiler karşısında cesaretle savunan ve bir bakıma onlar için ondört yıl hapis yatan Serahsî'ye duyulan sevgi ile ilgili olmalıdır. Eğer bu meşhur Hanefî bilgini, Özkent dışında bir yerde öldü ise Özkent'teki mevcut yerde onun için bir makam yapılmış veya mezarı daha sonraki devirlerde ortadan kaldırılmış olabilir. Resimlerini koyup çözümünü yaptığımız kitabe ise onun kadar meşhur olmasa bile, kullanılan unvanlardan büyük bir âlim olduğu anlaşılan Ali oğlu Muhammed isminde başka bir kimseye aittir. Bu şahıs belki de Serahsî ekolünden ve kolundan gelen bir kimse idi. Bu mezarın Serahsî'ye atfedilmesinin diğer bir sebebi de bu olabilir. Şüphesiz ki gerçek, ancak yeni bulunacak belgelerle gün ışığına çıkacaktır.

Kaynaklar

- Altun, A. "Karahanlılar (Mimarî)", *TDVİA*, cilt 24, İstanbul 2001, s. 412-414.
Çam, N., *Güney Kazakistan Müzelerinde Bulunan Türk ve İslâm Eserleri*, (yayınlanmamış TÜBİTAK Projesi), Ankara 2007.
Hamidullah, M., "Serahsî", *İA*, cilt 10, İstanbul 1967, s. 502-507.
Kavakçı, Y. Z., *XI ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mavara al-Nahr İslâm Hukukçuları*, Ankara 1976, s. 56-58.
Özaydın, A., "Karahanlılar", *TDVİA*, cilt 24, İstanbul 2001, s. 404-412.
Özel, A., *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 42-43.
Taştan, O., *The Jurisprudence of Sarakhsî With Particular Reference to War and Peace: A Comparative Study in Islamic Law*, University of Exeter, 1993, p. 21.